

Numerikus módszerek és optimalizálás

2. előadás

A Fibonacci keresés

Az aranymetszéses eljárásnál láttuk, hogy a bizonytalansági intervallumok hossza minden lépésben azonos arányban csökken, azaz $L_{k+1} = \alpha L_k$. A Fibonacci módszernél a redukciós arány lépésről lépésre változik, de megmarad az aranymetszéses módszernek az a jó tulajdonsága, hogy az első intervallumban kettő, a többi intervallumban pedig csak egy függvény-kiértékelésre van szükség. Az eljárás alapját a Fibonacci számok képezik, amelyeket az alábbi rekurzív formula definiál:

$$\begin{aligned} F_0 &= F_1 = 1, \\ F_k &= F_{k-1} + F_{k-2} \quad k = 2, 3, \dots \end{aligned}$$

A sorozat első néhány eleme:

1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, ...

A módszer elején kiválasztunk egy n természetes számot, amelyet a lépésszám meghatározására fogunk használni a későbbiekben. A Fibonacci módszernél az n és a Fibonacci számok segítségével az alábbi formulákkal számítjuk ki az $[a_k, b_k]$ intervallum belsejében a c_k, d_k pontokat:

$$c_k = a_k + \frac{F_{n-k-1}}{F_{n-k+1}} L_k,$$
$$d_k = a_k + \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_k.$$

Az első intervallumbeli közbülső pontok számításánál a nevezőben mindig F_n áll, a számlálóban pedig attól kettővel illetve eggyel kisebb indexű Fibonacci szám áll. A további lépésekben a Fibonacci számok indexe mindig eggyel csökken.

Megjegyzés

Akár a baloldali, akár a jobboldali intervallum lesz az új bizonytalansági intervallum, mindkét esetben

$$L_{k+1} = \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_k,$$

és az intervallumok hosszára igaz a Fibonacci számok képzéséhez formailag hasonló összefüggés

$$L_k = L_{k+1} + L_{k+2}, \quad k = 1, 2, \dots, n-3.$$

Akár a baloldali, akár a jobboldali intervallum lesz az új bizonytalansági intervallum, mindkét esetben az új bizonytalansági intervallumbeli egyik pont megegyezik az előző bizonytalansági intervallum egyik belső pontjával, azaz ha az új bizonytalansági intervallum

$$[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k], \text{ akkor } d_{k+1} = c_k,$$

ha pedig az új bizonytalansági intervallum

$$[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, d_k], \text{ akkor } c_{k+1} = d_k.$$

Abban az esetben amikor $k = n - 1$,

$$c_{n-1} = d_{n-1}.$$

Ez az állítás azt fejezi ki, hogy egy bizonyos lépés után az algoritmus megáll, mivel a két belső pont megegyezik. Összefoglalva, a Fibonacci módszernél az új bizonytalansági intervallum és az abban lévő két pont számítása a következő: Ha $f(c_k) > f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum

$$\begin{aligned} [a_{k+1}, b_{k+1}] &= [c_k, b_k] \\ c_{k+1} &= d_k \\ d_{k+1} &= a_{k+1} + \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_{k+1}, \end{aligned}$$

Ha $f(c_k) \leq f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum

$$\begin{aligned} [a_{k+1}, b_{k+1}] &= [a_k, d_k] \\ c_{k+1} &= a_{k+1} + \frac{F_{n-k-1}}{F_{n-k+1}} L_{k+1} \\ d_{k+1} &= c_k, \end{aligned}$$

A Fibonacci keresés algoritmus

```
1  INPUT  $[a_1, b_1]$  és  $n$ 
2   $L_1 = b_1 - a_1$ 
3   $c_1 = a_1 + \frac{F_{n-2}}{F_n} L_1$ 
4   $d_1 = a_1 + \frac{F_{n-1}}{F_n} L_1$ 
5  FOR  $k = 1$  TO  $n - 1$  DO
6      IF  $f(c_k) > f(d_k)$ 
7          THEN  $a_{k+1} = c_k, b_{k+1} = b_k, L_{k+1} = b_{k+1} - a_{k+1}$ 
8               $c_{k+1} = d_k, d_{k+1} = a_{k+1} + \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_{k+1}$ 
9          ELSE  $a_{k+1} = a_k, b_{k+1} = d_k, L_{k+1} = b_{k+1} - a_{k+1}$ 
10              $c_{k+1} = a_{k+1} + \frac{F_{n-k-1}}{F_{n-k+1}} L_{k+1}, d_{k+1} = c_k$ 
```

Az eljárást $k = n - 1$ lépésig folytatjuk és a $c_{n-1} = d_{n-1}$ közös értékre választjuk a minimumpontot. Ekkor a hiba, amit elkövethetünk legfeljebb $L_{n-1}/2$. Könnyen ellenőrizhető, hogy a közös érték nem más, mint a $k = n - 1$ -edik intervallum középpontja.

Az n értékét a következőképpen választjuk: Az első intervallum esetén kettő, a további intervallumokban csak egy függvény-kiértékelés szükséges. Ha az utolsó, azaz a $k = n - 1$ -edik intervallumban is kiszámítjuk a függvény minimumát, akkor a függvény-kiértékelések száma n , tehát az előre nem definiált n a függvény-kiértékelések számát jelenti. Ha előírjuk, hogy a választott minimumpontnak legfeljebb $\varepsilon > 0$ legyen a hibája, azaz

$$L_{n-1} < 2\varepsilon,$$

akkor az n értéke ennek a formulának a segítségével

Ezt felhasználva, $k = n - 2$ helyettesítéssel

$$L_{n-1} = \frac{F_2}{F_n} L_1 = \frac{2}{F_n} L_1,$$

A hibára vonatkozó képlet használható formában az alábbiak szerint írható

$$\frac{L_1}{F_n} < \varepsilon,$$

amelyből az adott kezdeti intervallumhossz (L_1) és egy előre megadott pontossági tűrés (ε) ismertében n értékét úgy kell megválasztani, hogy

$$F_n > \frac{L_1}{\varepsilon}.$$

Példa

Oldjuk meg az $f(x) = x^2 - 7x + 12 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot Fibonacci módszerrel, ha a bizonytalansági intervallum $[a, b] = [2, 4]$.

Példa

Oldjuk meg az $f(x) = x^2 - 7x + 12 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot Fibonacci módszerrel, ha a bizonytalansági intervallum $[a, b] = [2, 4]$.

Megoldás

Let $n = 4$. Válasszuk meg az n értékét $n = 4$ -re. Az algoritmushoz szükséges Fibonacci számok:

$$F_0 = F_1 = 1, F_2 = 2, F_3 = 3, F_4 = 5.$$

1. lépés: Az első közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_1, b_1] = [2, 4]$, melynek hossza $L_1 = 2$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek:

$$c_1 = a_1 + \frac{F_2}{F_4} L_1 = 2 + \frac{2}{5} \cdot 2 = 2.8,$$

$$f(c_1) = 0.24,$$

$$d_1 = a_1 + \frac{F_3}{F_4} L_1 = 2 + \frac{3}{5} \cdot 2 = 3.2,$$

$$f(d_1) = -0.16.$$

Megoldás

2. lépés: Mivel $f(c_1) > f(d_1)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_2, b_2] = [2.8, 4]$, melynek hossza $L_2 = 1.2$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek az alábbiak. A c_2 pont az előző intervallumbeli d_1 értékkel azonos.

$$\begin{aligned}c_2 &= d_1 = 3.2 & f(c_2) &= -0.16, \\d_2 &= a_2 + \frac{F_2}{F_3} L_2 = 2.8 + \frac{2}{3} \cdot 1.2 = 3.6, & f(d_2) &= -0.24.\end{aligned}$$

3. lépés: Mivel $f(c_2) > f(d_2)$, így az új intervallum $[a_3, b_3] = [3.2, 4]$, melynek hossza $L_3 = 0.8$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek az alábbiak. Most a c_3 pont lesz az előző intervallumbeli d_2 értékkel azonos.

$$\begin{aligned}c_3 &= d_2 = 3.6 & f(c_3) &= -0.24, \\d_3 &= a_3 + \frac{F_1}{F_2} L_3 = 3.2 + \frac{1}{2} \cdot 0.8 = 3.6, & f(d_3) &= -0.24.\end{aligned}$$

Megoldás

4. lépés: Mivel $c_3 = d_3$, így az algoritmust be kell fejezni. A minimumpont közelítése $x_{\min} \approx 3.6$, vagyis a közbülső pontok értéke.

Megjegyzés

Megfigyelhető, hogy a bizonytalansági intervallumok hosszának csökkenése minden lépésben a Fibonacci számok hányadosával arányos. Például az $L_3 = \frac{F_2}{F_3} L_2$.

Ha az n értékét önkényesen választjuk meg, akkor - mint ahogy tapasztaltuk - nem tudjuk befolyásolni a pontosságot.

Amennyiben azt szeretnénk, hogy a pontossági tűrés például $\varepsilon = 0.05$ legyen, akkor az n értékét olyanra kell választani, hogy fennálljon az

$$F_n > \frac{L_1}{\varepsilon}.$$

összefüggés, ez pedig azt jelenti példánkban, hogy

$F_n > \frac{2}{0.05} = 40$. A Fibonacci számokból adódik, hogy $n = 9$, mivel $F_9 = 55$.

Ahhoz, hogy az $f(x)$ függvénynek minimuma legyen az x^* pontban szükséges feltétel a következő: $f'(x^*) = 0$.

A direkt gyökkereső eljárások lényege az $f'(x) = 0$ egyenlet gyökeinek a megtalálása, közelítése.

Három gyökkereső algoritmust használhatunk:

- A Newton módszer,
- A kvázi-Newton módszer,
- A szelő módszer.

Newton módszer

Tekintsük az $f(x)$ függvény kvadratikus közelítését (a Taylor sort alkalmazva) az $x = x_k$ pontban:

$$f(x) = f(x_k) + f'(x_k)(x - x_k) + \frac{1}{2}f''(x_k)(x - x_k)^2$$

Ezt az egyenletet deriváljuk. Az így kapott egyenletnek egyenlőnek kell lennie 0-val (ez a minimumpontra vonatkozó feltétel):

$$f'(x) = f'(x_k) + f''(x_k)(x - x_k) = 0$$

Ha x_k jelöli az f függvény minimumpontjának közelítését, akkor a következő approximációt kapjuk:

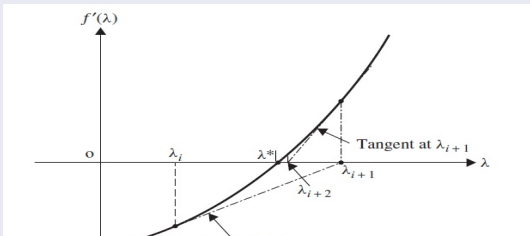
$$x_{k+1} = x_k - \frac{f'(x_k)}{f''(x_k)}$$

Ezért a Newton módszer ekvivalens azzal, hogy alkalmazzuk az f függvény négyzetes közelítését valamint a minimumpontra való szükséges feltételt. Az így kapott iterációs eljárás akkor lesz konvergens, ha a $f'(x_{k+1})$ derivált közel lesz 0-hoz, azaz

$$|f'(x_{k+1})| \leq \varepsilon$$

ahol $\varepsilon > 0$ egy adott kicsi hibakorlát. A konvergens eljárás a következő ábrával szemléltethető:

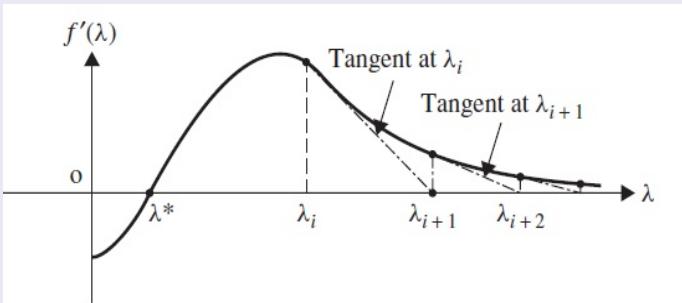

Megjegyzések

- A Newton módszert a numerikus analízis irodalmában Newton - Raphson módszerként is említik. (Az eljárás alap gondolat Newton-tól származik, de a nemlineeáris egyenlet megoldási módszerét később Raphson újította meg).
- Feltételezzük, hogy az f függvény kétszer differenciálható.
- Ha $f''(x_k) = 0$ (a képletben), akkor a Newton módszer a leggyorsabb konvergencia tulajdonsággal rendelkezik.

Remarks

- Ha a kezdő pontot nem megfelelően válasszuk, akkor a Newton módszer lehet divergens is (és nem közelíti az x^* megoldást). Például:

Példa

Keressük a következő függvény minimumát:

$$f(x) = 0.65 - \frac{0.75}{1 + x^2} - 0.65x \operatorname{arctg} \left(\frac{1}{x} \right)$$

Alkalmazzuk a Newton - Raphson módszert az $x_1 = 0.1$ kezdőpontból kiindulva. Használjuk az $\varepsilon = 0.01$ értéket a konvergencia ellenőrzéséhez.

Megoldás

Az első és második deriváltja a függvénynek a következő:

$$f'(x) = \frac{1.5x}{(1+x^2)^2} + \frac{0.65x}{1+x^2} - 0.65 \operatorname{arctg}\left(\frac{1}{x}\right)$$

$$f''(x) = \frac{1.5(1-3x^2)}{(1+x^2)^3} + \frac{0.65(1-x^2)}{(1+x^2)^2} + \frac{0.65}{1+x^2} = \frac{2.8-3.2x^2}{(1+x^2)^3}$$

1. lépés: $x_1 = 0.1$, $f(x_1) = -0.188197$, $f'(x_1) = -0.744832$, $f''(x_1) = 2.68659$,

$$x_2 = x_1 - \frac{f'(x_1)}{f''(x_1)} = 0.377241$$

A konvergencia ellenőrzése: $|f'(x_2)| = |-0.138230| > \varepsilon$.

Solution

2. lépés:

$$f(x_2) = -0.303279, f'(x_2) = -0.138230, f''(x_2) = 1.57296,$$

$$x_3 = x_2 - \frac{f'(x_2)}{f''(x_2)} = 0.465119.$$

A konvergencia ellenőrzése: $|f'(x_3)| = |-0.0179078| > \varepsilon$.

3. lépés:

$$f(x_3) = -0.309881, f'(x_3) = -0.0179078, f''(x_3) = 1.17126 \text{ és}$$

$$x_4 = x_3 - \frac{f'(x_3)}{f''(x_3)} = 0.480409.$$

A konvergencia ellenőrzése: $|f'(x_4)| = |-0.0005033| < \varepsilon$.

Ezzel az eljárás véget ért, a módszer konvergens és a minimumra kapott közelítés: $x^* \approx x_4 = 0.480409$

